

Michael Landzelius:

**Between Presence and Erasure.
Signification and Spatial Restructuring**

Afh. under ph.d. studiet ved Institutionen
för Kulturvård, Göteborg, nov. 1996

Recenseret af
Svend Erik Larsen

Den lille afhandling på ca. 100 sider er ikke offentliggjort. Jeg foretager derfor ikke en egentlig anmeldelse af afhandlingens dyder og mangler, men prøver at rejse en principdiskussion i forlængelse af de problemer den direkte og indirekte rejser.

Hvis man venter gode råd til konservering af ældre huse i Stockholm, restaurering af domkirken i Uppsala eller fredning af landskabelige helheder, går man forgæves til denne afhandling. Hvis man venter udkast til principper for en fredningspolitik og dens langsigtede kulturpåvirkning, er det heller ikke denne afhandling man skal gå til først. Hvis man venter en historisk oversigt over skiftende tiders præferencer for bestemte ting der skal bevares, så læser man forgæves. Men hvis man er inter-

resseret i teorier om hvad det vil sige at *opleve noget som bevaret*, så er denne afhandling ikke noget dårligt sted at tage fat.

Afhandlingen leverer altså ikke *anvendt forskning* eller *kultur-politisk idedebat* og heller ikke *kulturhistorie*. Men *filosofi*. Filosofi beskæftiger sig med grundlæggende spørgsmål om hvad bestemte ting er: hvad er moral, hvad er kultur, hvad er dødens rolle, hvad er natur osv. Man kunne derfor forvente at en afhandling som denne ville stille f. eks. disse spørgsmål: hvad er en oprindelig tilstand eller en oprindelig genstand for noget; hvad vil det sige at bevare; hvilke kulturelle værdier har fortidsminder, osv. Det gør den ikke. Jeg sagde ovenfor at afhandlingen laver teorier om hvad det vil sige at opleve noget som bevaret.

Det lyder måske ikke så forskelligt fra at lave teori om hvad det vil sige at bevare. Men det er meget forskelligt. Afhandlingens grundlæggende formål er at rykke opmærksomheden fra den eller de ting der skal bevares og deres egenskaber, og fra den kunnen der skal tage til for at man kan arbejde praktisk med bevaringens af fortidens genstande. Den fokuserer på *relationen* mellem det *bevarede* og *oplevelsen af det*. Afhandlingen reflekterer over *betingelserne for at nogen kan opleve noget som bevaret*.

Traditionel bevaringsfilosofi

Lad mig prøve at gøre dette udsagn klarere ved at præcisere hvad det *ikke* drejer sig om. En traditionel bevaringsfilosofi tager hensyn til de elementer jeg har opstillet i strukturen på fig. 1:

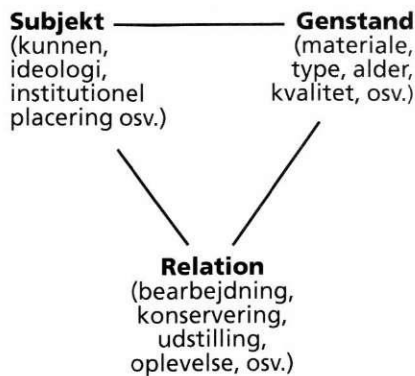

Fig 1: Elementer i traditionel bevaringsfilosofi.

Traditionelt har man taget udgangspunkt i et vilkårligt element. Man kan se på det *subjekt* der forholder sig til de bevarede genstande. Betingelserne for at et oplevende subjekt kan fungere, er et vist uddannelsesniveau og en ideologisk opmærksomhed over for historiens betydning, hvilket eventuelt kræver brug af guider, foldere osv. For det professionelt arbejdende subjekt kræves der en faglig uddannelse, institutionel indplacering for at man kan have ret til at udvælge, konservere og udstille tingene, osv. Man kan også koncentrere sig om de *genstande* der skal bevares, hvilket er det traditionelle centrum for en bevaringsfilosofi: de skal have en vis alder, en vis materiel, herunder æstetisk karakter, en vis status som enestående, typiske, repræsentative osv.

Endelig kan man fokusere på *relationen* mellem subjekt og genstand, hvilket sker i den øgede interesse for den pædagogiske side af de museale aktiviteter, men jo også hører til bevaringsmetodik og -teknologi. Afhandlingen hér isolerer imidlertid ikke, som jeg har gjort, subjektet for sig, objektet for sig eller relationen for sig,

hverken praktisk eller teoretisk, men overvejer hvad det er for en *fællesbetingelse der gør at de med nødvendighed fungerer sammen*.

Moderne bevaringsfilosofi

Lad mig med et lille eksempel prøve at vise at det er en væsentlig faglig og kulturel problemstilling afhandlingen tager op. Den lille by Lexington i Massachusetts var scene for den første større batalje mellem oprørere og engelske tropper i 1775, og hvert år den 19. april genopføres slaget af byens borgere i kostumer og med løst krudt, efterfulgt af fælles morgenmad i kirken. På en lille bakke i udkanten af den gamle fælle står et klokketårn af træ, nærmest et lille skur. Det bærer denne påskrift:

This belfray was erected on this hill in 1761 and removed to the common in 1768. In it was hung the bell which rung out the alarm on the 19th of April 1775. In 1797 it was removed to the Parker Homestead in the south part of the town. In 1889 it was brought back to this hill by the Lexington Historical Society. Destroyed by a gale in 1909. Rebuilt 1910.

Hvis vi vil forstå hvad der på færde hér, kommer vi ikke langt med elementerne i Fig. 1. På trods af det første manende *this*, så er *genstanden* ustabil og manipuleret. Vi kan ikke tage udgangspunkt i *subjektet*, for der er mange med de mest modstridende gøremål og interesser: borgere der klæder sig ud hvert år; det lokalhistoriske selskab der er klar til at bygge et klokketårn igen og igen og flytte omkring med det uden hensyn til historiske fakta; de årlige turister den 19. april. *Relationen* mellem subjekt og

genstand er inden for denne horisont hverken formidling, udstilling, konservering, men regelret snyd og bedrag.

Det hele drejer sig om noget andet: der er først og fremmest tale om at subjekt og objekt får betydning i forhold til hinanden i én og samme bevægelse, begge dele ændrer sig i og med de bearbejder hinanden. Så vi står med en relation der har med *betydning* at gøre, før den har med alt mulig andet at gøre, dvs. den semiotiske proces er i centrum. Der skal skabes et tegn, klokketårnet, der i en given kulturel sammenhæng kan referere til fortiden og fastholde erindringen om den. Der kræves ingen særlig viden hos subjekterne, blot de oplever at de husker noget. Der kræves ingen særlig status af objektet, blot det virker som tegn. Pyt med om det er oprindeligt, autentisk, bevaringsværdigt og korrekt restaureret.

Hvad er så betingelsen for at der kan være en betydning som kan opleves? Subjekt og objekt skal være til stede i samme rum. Det er *rumlig* betydning vi taler om, ikke indirekte fortalt, erindret, beskrevet betydning. Det kræver at subjektet først og fremmest er et *kropsligt* tilstedeværende subjekt, og at genstanden er til stede som noget hvis tilstedeværelse afhænger af subjektets tilstedeværelse – det er en genstand der kan *forsvinde* eller *forandres*, ikke en genstand med en særlig indre natur som skal bevares; det er en genstand der alene har interesse i forhold til et oplevende kropsligt tilstedeværende subjekt. Baggrunden får at vi overhovedet tænker i bevaringsbaner, er jo netop ikke at ting er til stede, men at de vil forsvinde. I et bevaringsperspektiv er for genstan-

dene deres mulige forsvinden vigtigere end deres faktiske tilstedeværelse. For subjektet derimod er tilstedeværelsen vigtig; ting bevares for at blive oplevet af nogen som noget der er værd at bevare når man står ansigt til ansigt med dem. Til at give bevaring en kulturel funktion i forhold til kollektiv erindring er det ikke nok at *vide* at nogen bevarer ting for os og er dygtige til det. Vi skal kunne *opleve* ting som værd at bevare. Betingelsen for at noget opleves som bevaret, er at der udfoldes en *rumlig semiotik for en subjektiv og sanselig oplevelse*. Det er denne problemstilling der er i centrum i Landzelius' lille afhandling.

For dem der tror at den slags vidtløftigheder kun foregår i en disneyficeret moderne virkelighed, er det værd at notere at manipulationen med tårnet er foregået omkring århundredskiftet. Alle ved jo også fortidens holdning til bevaring, konservering og indretning af museer altid har haft en stærk ideologisk komponent. Man foretrak tegn for nationens eller kongens storhed fremfor autentisk bevaring af fortiden. Og for dem der tror at den slags overvejelser kun gælder kulturelle forhold og ikke naturlige, kan det være sundt at blive mindet om at naturbevaring følger præcis samme logik. Den danske Skov- og Naturstyrelse vil gerne bevare dansk naturskov, men kan ikke entydigt fastlægge hvor langt man skal tilbage for at finde den, og om der overhovedet findes noget der kan bevares. Men man er under alle omstændigheder enige om, at man kan lave noget der ligner: de biologiske processer er ligeglade med fortiden, og de mennesker der har glæde af skovene er ligeglade

med om det er urskov og naturskov eller bare noget der ligner, blot man kan få oplevelsen af oprindelig natur.

Hvad afhandlingen prøver er at gøre *rum – krop – forandring/forsvinden – semiotisk proces* til de mest fundamentale faktorer i forståelsen af hvad bevaring overhovedet er for noget, uanset hvilken type genstande (gamle, nye, bygninger, ting, naturfænomener, kulturfænomener); uanset hvilken rolle subjektet har (bygherre, konservator, turist, historiker); og uanset hvilken konkret betydning der er tale om (fascistisk nationalisme, individuel identitet, drøm om turist-indtægter, kollektiv bevidsthed).

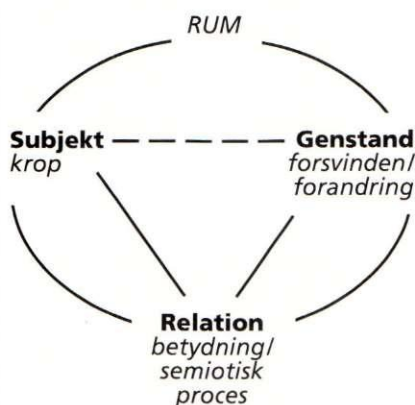

Fig. 2: Elementer i en moderne bevaringsfilosofi.

Rum og oplevelse

En sådan filosofi er jo ikke opfundet af Landzelius til lejligheden. Der står især navne som Jacques Derrida, Umberto Eco og Jean Baudrillard bag. Man kan derfor bredt tale om en *semiotisk orientering af poststrukturalistisk eller dekonstruktivistisk* tilsnit. Den semiotisk orienterede dekonstruktivisme er en sammensat størrelse, som jeg ikke her kan gå i detaljer

med. Litteraturen om den er enorm. Lad mig kun nævne følgende: den findes i en europæisk version med en solid filosofisk forankring i især den europæiske fænomenologi (Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty osv.); den findes i en amerikansk version der især har med de æstetiske områder at gøre (litteratur, arkitektur osv.). Den sidste har ofte kun teorierne på anden hånd og i engelske oversættelser og er sjældent velorienteret i den filosofiske baggrund. Det er primært den amerikanske version der har præget den bredere kulturdebat, herunder diskussionen af æstetik, arkitektur, bevaring osv. og dermed også Landzelius' arbejde. Personligt er jeg mere til den fænomenologiske side, især i overvejslen over krop, sansning og tilstedeværelse.

Jacques Derrida er en central figur begge steder. Her er det tilstrækkeligt at gøre opmærksom på at Derrida analyserer to begreber der er vigtige for afhandlingens problemstilling:

- 1) begrebet *nærvær*, eventuelt metafysisk nærvær eller autenticitet,
- 2) begrebet *oprindelse* eller oprindelighed.

Derridas pointe er groft sagt at i den europæiske og europæisk inspirerede tradition forveksles den *proces*, hvormed ting bliver nærværende for os eller får en oprindelse, med de *egen-skaber* som dette nærvær eller denne oprindelse afstedkommer: forestillingen om at ting ikke rigtigt er nærværende, men kun er overflade, falske og uautentiske erstatninger står her over for de autentiske eller egentlige ting. I forbindelse med bevaring er det i høj grad hvad der sker: vi prøver at gøre fortiden nærværende, ikke fysisk men i sit væsen. Men vi så ved

klokkeårnet at den kulturelle funktion som bevaring har, glimrende kan trives uden at fortiden faktisk er nærværende. Her har den traditionelle bevaringsfilosofi et problem der ikke løses ved stadigt mere raffinerede bevaringsteknikker.

Det samme gælder oprindelse og oprindelighed. Vi ombytter den mytiske oprindelse som vi uden for erfaringen gennem fortællinger udkaster ideer om – hvor kommer vi fra, hvordan er verden skabt osv. –, med den historiske eller den kausale oprindelse, som ligger inden for historiens og erfaringens tid og rum. Ting der kan tillægges en mytisk oprindelse er oprindelige; oprindelighed vedrører nemlig ikke konkrete ting, men identitet – individuel og kollektiv. Når vi siger: oprindeligt kommer jeg fra Skåne, mener vi ofte at egentlig er jeg Skåning. Proces forveksles med egen-skab. Men ting der kan føres tilbage til en historisk situation eller en konkret årsag for deres oprindelse, er ikke oprindelige men blot lokaliseret i rum og tid. Når vi prøver at bevare noget i sin oprindelige tilstand gennem en møjsommelig arbejdsproces, så er denne oprindelige tilstand jo selv resultatet af en proces. Den oprindelige middelalderlandsby er jo selv et moment i en proces som vi baglæns fikserer ud fra nogle aktuelle behov for historiefortolkning. Vi opfinder selvfølgelig ikke fortiden ud af den blå luft, men udvælger de detaljer der giver os en fortolkning vi kan bruge. Og alligevel giver vi sådanne ting prædikateret oprindelighed, hvorefter allehånde ideologisk fiksfakserier kan begynde. Igen står vi med et principielt problem når konservering og oprin-

delighed knyttes sammen, som ikke løses af forfinede dateringsmetoder.

Argumentationsformen der vedrører autenticitet og oprindelighed er – som Derrida påpeger – logisk uholdbar, men alligevel har den jo praktiske konsekvenser. Det er på den baggrund at Landzelius' bevaringsfilosofi skal ses. Og også den peger på praktiske konsekvenser, eller rettere åbner nogle praktiske perspektiver, hinsides den traditionelle bevaringsfilosofi i kraft af de to fokuspunkter den anlægger: rum og krop.

Hvordan tilpasser vi en praktisk bevaring med det formål at udvikle en kollektiv erindring i tilknytning til konkret erfaring? Når fokus er det *rum* hvori vi er til stede som oplevende subjekter, ikke så meget autenticiteten af de ting vi oplever, så blive spørgsmålet om bevaring koblet sammen hele spørgsmålet om *samfundets distribution af rum*: hvor meget plads og hvilke rum skal reserveres for bevaringsformål, og med hvilke ejendoms- og adgangsforhold? Alt kan jo ikke bevares selv om det er muligt. Tingenes bevaringsværdighed og bevaringsmulighed styrer hverken spørgsmålet eller svaret, kun de underordnede detaljer om bevaringsteknikker. Her ophører skellet mellem natur- og kulturbevaring med at være fundamentalt og reduceres til en konkret og situationsbestemt detalje.

Når fokus er på det *oplevelende kropslige subjekt*, så er bevaring i mindre grad knyttet til de indsamlede eller registrerede og opbevarede genstande og mere til de kulturelle helheder de repræsenterer. Den kollektive erindring udspiller sig mellem aktuelle rum for tilstedeværelse og fortidige rum, i det

omfang de kan opleves i forhold til udviklingen af aktuelle livsrum – i kontrast, som forudsætning, som parallel osv. Bevaring dokumenterer ikke historie, men tager den på sig på moderne menneskers vegne. Det betyder også at bevaringen selv, dens kriterier, genstande og målsætninger selv er dele af denne historie, og derfor selv er et forbigående fænomen. Vi bevarer ikke for evigheden eller for historien, men for de mennesker der er til stede samtidigt med de bevarede fænomener.

Kan vi lave en kollektiv forpligtende og engagerende bevaring ud fra sådanne grundlæggende problemer og spørgsmål? Det er grundtemaer i en nødvendig bevaringsfilosofi.

Svend Erik Larsen

Humanistisk Forskningscenter:
Menneske og Natur, Odense Universitet

Litteratur

- Kirkeby, Ole Fogh (1994), *Verden, ord og tanke*. København: Handelshøjskolens forlag.
- Larsen, Svend Erik og Jørgen Dines Johansen (1994), *Tegn i brug*. København: Amanda.
- Larsen, Svend Erik (1996), *Naturen er ligeglad. Naturopfattelser i kulturel sammenhæng*. København: Rosinante/Munksgaard.
- Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen (1989), *Naturen i skoven*. København: Miljøministeriet.
- Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen (1994), *Strategi for bæredygtig skovdrift*. København: Miljøministeriet.
- Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen (1994), *Strategi for de danske naturskove*. København: Miljøministeriet.
- Miljø- og Energiministeriet/Skov- og Naturstyrelsen (1995), *Rigere skov*. København: G. E. C. Gad.